

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

Buyuk shoir va mutafakkir tavalludining
581 yilligiga bag'ishlangan xalqaro
ilmiy-nazariy anjuman
materiallari

2022-yil, 5-fevral

«ALISHER NAVOI AND THE XXI CENTURY»

The Materials of the International
Scientific-Theoretical Conference on the Theme

2022 year 5 february

**O‘zbekiston Respublikasi
Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi**

**Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti**

**«ALISHER NAVOIY VA
XXI ASR»**

**mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman
materiallari**

Toshkent – 2022

qarashlari, ruhiy tug‘yonlari turli rakurslar: ijtimoiy-ma’rifiy, axloqiy-didaktik va ilohiy zalvari bilan ifoda etilgan. Natijada doston qahramoni qiyofasi hijron iztiroblaridan o‘rtangan, xisravona jaholatdan nafrat tuygan, xalq tashvishiga bois bo‘lgan muhabbat mojarolaridan xijolat chekkan ulug‘vor qiyofada namoyon bo‘ladi. Binobarin, Farhod qiyofasi bizning ko‘z o‘ngimizda o‘zini insoniyatning shajarasi, ishq ahli, barcha yaralmishlar qismati, el-yurt taqdiridan zinhor ajratmagan, taqdirga tadbir yo‘qligiga ishonch bilan qaragan, qismatga rizo ulug‘ insoniy kayfiyat-holatlar qorishiqligida gavdalanadi.

Adabiyotlar:

1. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. Т.8. – Т.: Фан, 1991.
2. Алишер Навоий. Фарход ва Ширин (насрий баёни) Насрий баён муаллифи Ғ.Ғулум.– Т.: Адабиёт ва санъат, 1975.
3. Комилов Н. Тасаввуф. – Т.: Мовароуннахр-Ўзбекистон, 2009
4. Навоийнинг ижод олами. Мақолалар тўплами. – Т.: Фан, 2001,
5. Эркинов С. Навоий “Фарход ва Ширин”и ва унинг қиёсий таҳлили. – Т.: Фан, 1971.
6. Юсупова Д. Алишер Навоий “Хамса”сида мазмун ва ритмнинг бадий уйғунлиги. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2011.
7. Қаюмов А. Асарлар. 1-жилд, 1-китоб. – Т.: 2008
8. Ҳамроқулова Х. Адабиётда ҳаёт-мамот муаммоси. – Т.: Миллий кутубхона, 2009
9. Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шеърят. - Т.: Адабиёт ва санъат, 1991
10. Ражабова Б Боқий васиятномалар. // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 2015 йил 21-сон.

NAVOIY LIRIKASIDA IQTIBOS

Sohiba UMAROVA

ToshDO‘TAU

(O‘zbekiston)

Sharq mumtoz adabiyoti tarixida Alisher Navoiy ijodi eng salmoqli o‘rinni egallaydi, xususan, shoir lirikasi badiiyati, poetik so‘z qo‘llash mahorati bilan ajralib turadi. Navoiy lirikasida tashbeh, iyhom, tajnis, talmeh kabi lafziy va ma’naviy san’atlar bilan birga iqtibosga ko‘p o‘rinlarda murojyat etganligi kuzatiladi. Dastlab iqtibos so‘zining lug‘aviy ma’nosi haqida gapiradigan bo‘lsak, iqtibos arabcha “qabasa”so‘zi bo‘lib, olovdan bir siqim cho‘g‘ olmoq, nur olmoq, foyda olmoq, biror kimsadan ilm olmoq ma’nolarini anglatadi. Badiiyat ilmida esa bu san’at – nazm va nasrda olingan ibora yoki oyatlar qaysi o‘rinda olingani yoki kimdan rivoyat qilinganiga ishora berilmasdan Qur’oni karimdan biror oyat yoki hadisi sharifdan biror ibora olmoq mazmunida keladi. Aslida bu badiiy san’atning asosi Qur’oni Karimdadir. Ya’ni, Qur’oni karimning “Toho” surasining quyidagi oyatida shunday keltiriladi. “إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا ۖ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَىٰ النَّارِ هُدًى (10)

Iz ro‘aa naron fa-qola li ahlihi amkusuu inniy anastu naron laaliyyi atiykum minhaa bi **qabasin** av ajidu alan-n ariy hudan”(Toho, 10-oyat). Muso a.s. haqi dagi ushbu oyatning mazmuni quyidagicha: “Eslang, u (uzoqdan) bir olovni ko‘rib oilasiga: "(Shu yerda) turinglar, men bir olovni ko‘rib qoldim,

shoyadki siz larg a biror cho‘g‘ni olib kel ar man yoki shu o‘t (atrofi)da biror yo‘l ko‘rsatuvchi toparman”, - dedi”. Ma‘lum bo‘ladiki, iqtibos san‘atiga asos bo‘lgan so‘z “qabasa” Muso a.s. tilidan aytilgan kalimadir. Agar Muso a.s.ning yashagan davrini hisobga olinsa, bu san‘atning qadimiyligini anglash mumkin bo‘ladi, Rim faysoflarining ko‘pchiligi iqtibosga murojaat etishgan, keyinchalik iqtibos “sitata” atamasi bilan keng qo‘llangan. Iqtibos ham lafziy, ham ma‘naviy san‘atlar sirasiga kiradi, nasr va nazmda birdek qo‘llanadi. Iqtibos ikki xil ko‘rinishda bo‘lishi mumkin.

1. **Darj.** Qur‘oni Karim oyatlari yoki hadislar aynan keltiriladigan iqtibos. Navoiyning lirik asarlarida iqtibosning darj ko‘rinishi nihoyatda chiroyli san‘atkorlik bilan qo‘llangan. Shoir lirikasida iqtibosning bu ko‘rinishi matnning bezagi, ziynati bo‘lish bilan birga muallif fikrini quvvatlovchi, ko‘chaytiruvchi vosita bo‘lib xizmat qilgan.

2. **Hall.** Asarda oyat va hadisning ma‘no va mazmuni keltiriladi. Ba‘zan manbalarda nazmning mazmunini nasrda chiroyli bayon qilish ham “hall” deyilishi kuzatiladi.

Navoiy ijodida islom dini va tasavvuf falsafasi muhim ahamiyat kasb etadi. Navoiy diniy qarashlarini asarlarda badiiy-poetikaga uyg‘unlashtira olgan shoiridir. Navoiy Qur‘oni Karim oyatlari va hadisi sharifdan aynan yoki mazmunan ko‘chirmalar keltirish orqali o‘z fikrini diniy nuqtai nazardan asoslaydi va dalillaydi. Navoiy diniy va tasavvufiy qarashlarini iqtiboslar bilan yaqqol ko‘rsata olgan. Bundan maqsad, birinchidan, shoir fikrini asoslasi, ikkinchidan, asarini muqaddas kalom ul-islom nuri bilan ziynatlaydi.

Alisher Navoiyning “G‘aroyib us-sig‘ar” devonidagi ilk hamd g‘azali ko‘pchilik navoiyshunos va adabiyotshunos ustozlarimiz tomonidan tahlil va etilgan.

*Ashraqat min aksi sh amsil ka’si anvoril hudo
Yor aksin mayda ko‘r deb jomdin chiqdi sado.*

Biz ushbu Navoiyning ushbu hamd g‘azali aynan iqtibo bilan boshlanib, shu san‘at bilan tugaganiga e‘ti bor qaratmoqchimiz. Ya‘ni, bu baytdagi “ashraqat” so‘zi aslida Qur‘oni karimning Zumar surasining 69 oyatidan olingan iqtibosdir.

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
(69) “Va ashraqat il arzu bi nuri Robbiha va vuzi al-Kitabu va ji‘a bina nabiyna va shuhadayi va quziya baynahum bil haqqi va hum la yuzlamun” Yer (mahshargoh) Parvardigorining nuri bilan yorishadi; kitob (nomai a‘mol hozirlab) qo‘yiladi; payg‘ambarlar va guvohlar keltiriladi va ularning o‘rtalarida zulm qilinmagan holda haqqoniy hukm qilinadi.

Navoiy oyatdagi bitta kalimani olgan xolos, ya‘ni yorishmoq mazmunidagi “ashraqat” (sharaqa, sharq so‘zlari ham shu bilan bog‘liq) so‘zi bilan iqtibos san‘atini chiroyli qo‘llagan.

Endi ushbu g‘azal maqta’si:

Tashnalab o‘lma Navoiy, chun azal soqiysidin,

«*Ishrabu, yo ayyuhal-atshon*» kelur har dam nido - misralari bilan yakun topadi. Navoiyshunos olim Najmiddin Komilovning “Ma’nolar olamiga safar” kitobida aytib o‘tganlaridek “ishrabu”(ya’ni, ichinglar) so‘zi Qur’oni Karimning Baqara surasi 60 oyati hamda Baqara surasining 93, 187, A’rof surasi 31, Tur surasi 19, Al-Haqqa surasi 24 oyatlarida ham keltirilgan. Navoiy ushbu g‘azal matla’si va maqta’sidagi arabiy jumalardan faqat birinchisini Qur’oni Karimdan iqtibos sifatida keltirgan, davomidagi arabiy jumalar esa iqtibos sifatida olingan, iqtibosning ma’nosini to‘ldirish uchun qo‘llangan.

Navoiy nazmiy asarlarida ko‘pincha oyat va hadislar to‘liq emas, balki ularning ma’lum bir bo‘lagini keltirish orqali butun mazmunga ishora qilish ko‘p keladi. “Xayr ul-umuri avsatuho” (ya’ni, ishlarning yaxshisi o‘rtachasidur) degan hadis “Saddi Iskandariy” dostonining XXVIII bobida shunday keltiriladi:

Kim yetsa vasatliq yo ‘linda zuhur,

Anga tuzsa oyini “xayr ul-umur”.

Yoki bo‘lmasa, “Hayrat ul abror”da quyida hadisga ishora qilinadi:

Muslim erur «Man salimal-muslimun»,

Yuz, iligu til bu ish ichra zabun.

(Kimniki qo‘lidan va tilidan birovga zarar yetmasa haqiqiy muslimdir)”.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, Alisher Navoiy ijodi, xususan, uning she’riyatida boshqa badiiy san’at turlari qatorida iqtibosning ko‘plab o‘rinlarda keltirilishi bayonning go‘zal va yorqin bo‘lishi bilan birga fikrning asosli dalillanishi uchun muhim vosita bo‘ladi. Shuning uchun ham Navoiy ijodidan ilhomlangan, ta’sirlangan qator shoirlar ijodida iqtibos san’atini she’rlarida qo‘llash ko‘plab uchraydi.

NAVOIY LIRIKASIDA VISOL ORZUSINING POETIK TALQINI

Durdona ZOHIDOVA

Qo‘qon DPI
(O‘zbekiston)

Annotatsiya

Maqola Alisher Navoiy lirikasida betakror mahorat bilan tasvirlangan ruhiyat holat – visol orzusining badiiy talqini masalasiga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: g‘azal, ruhiyat, poetik talqin, sharh.

Annotation

The article given below is about the problem of artistic interpretation in Navoi's lyrics of a lover's dream of a meeting, which was sung by him with unsurpassed skill.

Key words: gazelle, psyche, artistic interpretation, commentary.

Navoiy lirikasida ishq bilan bog‘liq ruhiy holatlar favqulodda nozik va san’atkorona talqin etilgan. Shoirning boshdan-oxirigacha aniq bir ruhiy manzaraning poetik mushohadasiga bag‘ishlangan ko‘plab g‘azallari bor. Uning

MUNDARIJA

I SHO‘BA. ALISHER NAVOIYNING ILMIY MEROSI VA MATNSHUNOSLIK PANEL I. SCIENTIFIC LEGACY OF ALISHER NAVOI‘I AND TEXTOLOGY

Shuhrat SIROJIDDINOV. Alisher Navoiy o‘z ustozlari haqida	5
Ramiz ƏSKƏR (Azərbaycan). Yubiley kitablari	10
Nafas SHODMONOV, G‘iyosiddin SHODMONOV. Navoiy g‘azallariga Munis muxammaslarining matniy xususiyatlari	13
Labib Said MOHAMMAD OLIM, Nadim MOHAMMAD HUMOYUN (Afg‘oniston). Alisher Navoiyning Xurosondagi izlari va adabiy an‘anasining davomi	24
Aftondil ERKINOV. Temuriylar davri durdonasi (“Guliston”ning o‘zbek tilidagi yangi tarjimasi)	30
Emek ÜŞENMEZ. Türkmenistanmili el yazmalar kütüphanesindeki Ali Şîr Nevâî yazmalari haqqinda	35
Ализода САЙИДХОДЖА. Рукописные произведения Алишира Наваи в фонде восточного рукописей национальной Академии Науки Республики Таджикистан и их характерной особенностью	50
Gulnoz XALLIYEVA. Germaniyada Alisher Navoiy qo‘lyozmalari	54
Sherxon QORAYEV. Amir Ahmad Hojibek Vafoiy adabiy bazmlari va Alisher Navoiy	57
Shermuhammad AMONOV. Ahmad Tabibiyning Navoiy g‘azallariga bog‘lagan musaddaslari	61
Rustamjon JABBOROV. Sulton Ya‘qubning Navoiy tilga olgan bir ruboiysi xususida	64
Oysara MADALIYEVA. Alisher Navoiy “Terma devon”lari tarkibidagi g‘azallarning matniy tadqiqi	72
Sadat MONESA SAYED (Afg‘oniston). Abdulhakim Shar‘iy Juzjoniyy – adabiyotshunos olim	96
Yaldo NURIY (Afg‘oniston). Navoiyning Afg‘onistonda o‘rganilishi va asarlarining nashr etilishi	100
II SHO‘BA. ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSI VA TARJIMAI HOLI PANEL II. ALISHER NAVOI‘S BIOGRAPHY AND LITERARY HERITAGE	
Muslihiddin MUHIDDINOV. «Saddi Iskandariy» dostoni hamdlaridagi hikmatlar	107
Nurboy JABBOROV. Alisher Navoiy an‘analarining Abdulla Oripov she‘riyatidagi poetik sintezi	112
Shar‘iy JUZJONIY. Alisher Navoiy oshiq bo‘lganmi?	126

Almaz Ulvi Binnətova (Azərbaycan). Əlişir Nəvainin son dastanında tarixin nağili	131
Shavkat HAYITOV. Mahbuba MUHAMMADOVA. “Farhod va Shirin”ning bir manbasi haqida	140
Dr. Amir NEMATI LIMA'I (Eron). From Khosrow to Farhad with Shirin’s poem (According to the poem of Shirin and Farhad, composed by Amir Alishir Nava'i)	145
Akramjon DEHQONOV. Alisher Navoiy's artistic skill in depicting Khosraw Parvez	150
Dr. Amir Timur RAFIEI (Eron). Cultural and literary position of Amir Alishir Navai during the Timurid era	156
Burobiya RAJABOVA. Navoiy ijodida ritorik murojaat san’ati (“Farhod va Shirin” dostoni misolida)	159
Nodir G’AFFOROV. Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” asarida islomiy qoidalar tahlili	166
Shahlo HOJIYEVA. Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” dostoni muqaddimasiga oid ayrim mulohazalar	172
Zuhra MAMADALIYEVA. Alisher Navoiy ijodida Arastu obrazi talqinlari	176
Ozoda TOJIBOYEVA . “Hayrat ul-abror”da dalillash san’ati	182
Orzigul HAMROYEVA. Navoiyning mahjub baytlari (“Saddi Iskandariy” dostoni asosida)	186
Zulayho RAHMONOVA. Alisher Navoiy ijodiyotida tavba talqinlari	192
Ilyos ISMOILOV. “Saddi Iskandariy” dostonida fol motivi va uning transformatsiyasi	196
Mexrinisa XOLMURODOVA. Alisher Navoiy “Xamsa”sida adolatli davlat va ota-o’g’il munosabatlari talqini	200
Muyiba OTAMURATOVA. Alisher Navoiy ijodida umuminsoniy g’oyalar tarannumi	206
III SHO’BA. ALISHER NAVOIY LIRIKASINI O’RGANISH MASALALARI	
PANEL III. THE PROBLEMS OF STUDYING LYRIC HERITAGE OF NAVOI	
Ibrohim HAQQUL. Navoiy shaxsi va ijodiy imkoniyatlari	211
Oqilxon IBROHIMOV. Hazrat Navoiy ijodi Yunus Rajabiy talqinida	219
Boqijon TO’XLIYEV. G’azal sharhi – ma’rifiy mashg’ulotlar manbai sifatida	224
Nodira AFOQOVA. Hamd g’azallarda sabab – oqibat kategoriyasi	229
Olimjon DAVLATOV. “G’aroyib us-sig’ar”da obraz darajasiga ko’tarilgan timsollar (“Shox” radifli g’azal misolida)	234
Ma’rifat RAJABOVA. Qalb pokligi Navoiy talqinida	237
Farida KARIMOVA. Debochalarda ijtimoiy-siyosiy va adabiy hayotga doir qaydlar	240
Nazora BEKOVA. "Devoni Foni" va uning Alisher Navoiy ijodiyotidagi	243

mavqei	
Tozagul MATYOQUBOVA. Nafis tuyg'ular zalvori	249
Sohiba UMAROVA. Navoiy lirikasida iqtibos	255
Durdona ZOHIDOVA. Navoiy lirikasida visol orzusining poetik talqini	257
Salomat MATKARIMOVA. Alisher Navoiy "Bog'i nazmi shakkaristonidan bir gulqand" sharhi	261
Laylo JO'RAYEVA. Maqomlarda Alisher Navoiy g'azallarining qo'llanilishi	267
Afifa G'ANIYEVA. Alisher Navoiyning "Bois" radifli orifona g'azallarida sababiyat va oqibat	273
Qamariddin QANET. "G'aroyib us-sig'ar" g'azallarida qo'llanilgan qofiyalar badiiyati va muraddaf g'azallar	282
Mina KARWANY (Afg'oniston). Lutfiy va Navoiy she'riyatida husni ta'lil san'ati	294
Jamila ISOR (Afg'oniston). Navoiy va Bobur shi'riyatida irsoli masal va tamsil san'atlari	299
IV SHO'BA. ALISHER NAVOIY: AN'ANA VA YANGILANISH, ZAMONAVIY ADABIYOTDA BUYUK SHOIR OBRAZI TALQINI PANEL IV. THE PLACE, TRADITION AND RENEWAL OF ALISHER NAVOI'S LITERARY HERITAGE	
Fuzuliy BAYAT (Azərbaycan). Образ Навои в узбекском и среднеазиатском фольклоре	306
Qosimboy MAMUROV, Nargiza TILAKOVA. Navoiy international conference 2022	319
Nizomiddin MURODIY (Xo'jand). Alisher Navoiyning g'arbiy Xitoydagi izdoshlari	325
Nusratullo JUMAXO'JA. "Alisher Navoiy" romanida shoir shaxsiyati va ijtimoiy-adabiy qiyofasining badiiy ifodasi	330
Ilhom G'ANIYEV. Jaloliddin Rumiy va Alisher Navoiy ijodida taqdir muammosi	334
Baxtiyor FAYZULLOYEV (Xo'jand). Nodira ijodida Navoiy an'analari	339
Islomjon YOQUBOV, Go'zal ATABOYEVA. "Navoiy va rassom Abulxayr" roman dilogiyasining shakliy-uslubiy o'ziga xosligi	344
Zilola AMONOVA. Nasimiy va Navoiy ijodida tavhid talqini	350
Elchin IBROHIMOV (Azərbaycan). Alishir Nevai'nin türk dünyasında öğrenilmesi Muhakemetü'l lugateyn eserinin türkçe'ye katkıları	354
Abdumurod TILAVOV. Alisher Navoiy xorijlik olimlar nigohida (Turkiyalik olima professor doktor Funda Toprakning "Tasavvufiy va adabiy tomonlari bilan Alisher Navoiy" tadqiqoti haqida)	360
Ahmet AKALIN (Turkiya). Türk Devletleri Teşkilatı "Ali Şir Nevai Uluslararası Ödülü"	363